

Tidsatt utveckling av regler för brandskydd i historisk bygglagstiftning

Tanken är att här ge en bild av äldre byggregler eftersom de har haft ett avgörande inflytande på landets brandskydd. Underlaget kommer i huvudsak från Nils Herlitz Den svenska stadsbyggnadslagstiftningens historia från Svenska Stadsförbundets tidskrift sept 1922, Städernas allmänna brandstodsbolag 1828-1928 och Byggnadslagstiftningen, Bexelius, Nordenstam, Körlöf. Sammanställningen är gjord februari 2005 (justerad mars 2000) för Värmlands Brandhistoriska Klubb av Björn Albinson.

På 1280-talet kom den första svenska stadslagen den s.k. **Bjärlövsrätten** som ursprungligen gällde Birka (osäkerhet tycks råda om detta). Det blev en stadslag för Stockholm och några andra städer (handelsplatser) såsom gälla bland annat Sigtuna, Lödöse, Skänninge, Nyköping. I kapitel 41 stadgas; kommer eld lös, i vilken gård det än är, kan bonden själv släcka den, vare han saklös. Brukas yxa och ämbar eller klockkläpp, böte han tre marker. Den som tänder eld, förrän man har ringt ur vård, böte tre örar, vad för eld det än är. Pyromani är liksom i andra liknande landskapslagar belagda med dödsstraff. Allmänna gator innanför muren och utanför skulle vara åtta alnar breda, så att man kan åka och rida. Man skulle inte bygga närmare en annan än två fot.

Magnus Eriksson stadslag 1357 (läs mer under brandlagar) Alla allmänna gator ska vara 8 alnar breda. De var krav på försiktighet med eld, straff vid ovarsamhet och regler för organisation av brandsläckning. *Anm: Stadsrätten utvecklades sedan successivt, det blev en rättsbildning vid sidan av stadslagen. En naturlig sak att den gällande lagen modifierades genom rättsregler som var uttryck för olika orters behov eller nya tiders erfarenheter. Ju längre tid som gick desto större blev spelrummet för rättsbildningen som skedde vid sidan av den medeltida lagboken¹.*

Ända sedan **Gustav Vasa (kung 1523-1560)** hade kronan med växlande framgång försökt få folket i städerna att bygga stenhus (Stenhuskampanjer) och ersätta vedtak och halmtak med torv eller helst tegel. Det var brandfaran som motiverade påbud och förordningar men även att spara på skogen.

John III (kung 1562 - 1592) var intresserad av städernas byggnadsskick och ingrep med stränga förbud. Han var särskilt mån om att främja stenhusbyggandet. Kronan stimulerade tegeltillverkning redan på 1570-talet då kungen utfärdade privilegier i Stockholm. Detta ingick i statens propaganda för skogsbesparing och stenhusbyggande.

¹ Herlitz

1619 års stadga om städernas administration. Privilegiebrevet innehöll ofta föreskrifter om städernas förvaltning och där kunde även byggandet regleras.

Carl XI:s lagkommission trädde i arbete 1686 när den medeltida lagboken skulle ersättas. Man blev efterhand enig om att man behövde reglera stadsbyggandet. 1691 fanns ett förslag till allmän brandordning (om våld i städerna). En lag togs fram snabbt. Den byggde på städernas särskilda brand- och byggnadsordningar. De sammanfördes till ett författningsförslag – byggnadsordningen som blev klar 1694. Praxis hade blivit att gator skulle vara 24 alnar och gränder 16 breda. Ingen byggnad fick uppföras utan vederbörligt inhämtat tillstånd. Ansvar reglerades för byggmästare m fl för felaktig byggnad. Regler fanns om inlösen av tomter och det blev förbud mot eldfarliga byggnader och upplag. Städer skulle indelas i kvarter. Kungen ”stadfäste och gillade” detta 1694. Men förslaget blev inte ”utfärdad till efterrättelse” ty man inväntade hela lagpaketet. Trots det hade det viss inverkan på utvecklingen.

1719 års statsvälvning ökade motståndet mot kungliga och centrala påbud. Frihet hade ersatt tvång och även lokalt ville man ha frihet. Frivillighet skulle gälla. Grunden lades då till städernas starka självstyrelse. Lokalt bestred man de centrala myndigheternas, både kungens och riksdagens befogenhet att ”bjuda och befalla”. Nicodemus Tessin d.y drev dock på frågan om byggnadsregler för Stockholms del. Han hade 1718 fått rollen som ”högste ordningsman” och fick 1723 uppgiften att förbättra förvaltningen i Stockholm. Där verkade en brand- och polis-kommission. Dess arbete följdes av ständerna och gav nya uppslag på brandskyddets område. Arbetet gav en ny brandordning för Stockholm 1728 samt en byggnadsordning 1725. Borgarståndet motsatte sig att det som gjordes för Stockholm skulle bli norm för andra städer.

Ständerna begärde 1731 att Kungl. Majt skulle utarbeta några allmänna regler till ”eldsvådors förekommande såväl i städerna som på landsbygden”. Man ville ge råd om praktiska byggnadssätt och föreskrifterna skulle lämpa sig för landsändarnas växlande förhållanden. Ur Stockholms brand- och byggnadsordningar (1728 respektive 1725) skulle man dra ut vad som kunde tjäna till vägledning när landshövdingar och magistrater bedömde eller skulle införa lokala regler. Men inget skedde kring byggnadsväsendet medan brandlagstiftningen utvecklades vidare genom städernas eget arbete. Det byggde på Tessins arbete.

1734 års allmänna lag beskriver i byggningsbalken hur släckning ska ske och organiseras vid våld i byar. I 29 kap hänvisas till ”vad som är särskilt stadgat om byggande i stad”. Men något sådant stadgande kom aldrig. Före denna lag kom hade det varit skild lagstiftningen för stad och landsbygd.

Kungligt brev till landshövdingarna 25.4 1750 skrevs efter en svår brand i Alingsås. Där påbjöds att städerna till Kungl Majt skulle ”inkomma med noggranna och tillförlitliga kartor och planer så över deras belägenhet som grunderna, gator och indelning av desamma. På det att Kungliga Byggnadsämbetet sedan skulle äga tillfälle att överlämna förslag till något bekvämare, säkrare och reguljärare byggandssätt än härtill blivit iakttagas, så längre var och en ägt tillfälle att icke efter eget behag bygga utan avseende på samfundets bästa och landets prydnad”. Något allmänt fastställande av stadsplaner blev inte följden av denna föreskrift utan man fortsatte att göra upp och fastställa stadsplaner bara efter större bränder.

Stadsbränder var ett stort nationellt problem och många verkade för att minska problemet här ett exempel från **Vitterhetsklubben i Göteborg 1760**. Ur borgmästare Daniel Petterssons tal.

"Elden är lik en städse på lur liggande fiende. En ovarsam hand släpper honom lös. En fördold spricka giver honom luft. Han bryter ut. Knappt bliver man det varse, förrän lågan spelar tillika högt i skyn. Hjälpande händer sammankallas. De väckas utur sömnen med trummor, klockor och skott. De skynda, men utan ordning. Natten och mörkret ökar förskräckelsen. Innan de framkomma, innan allt bliver redo, griper elden mer och mer omkring sig. Storm och stark torka skynda ofta hans framsteg. De fräsande lågor och f7ygande gnistor itända flere hus på en gång.

I stället för att finna denna grymma fiende på ett ställe nödgas man möta honom på flere. Ju längre han kommer, ju mera finner han det som underhåller honom. Han rasar! Han förtärer och ödelägger!

Bestörtningen ökas och under bestörtningen skönjer man icke allt, som både bort och kunnat iakttagas. Ju mer olyckan utbreder sig, ju mindre bliver hjälpen. De arbetande uppgivas av rök och hetta. Modet faller. De tröttna. De finna deras egna hus stå i fara. De smyga sig undan för att rädda sin egen eller deras närmaste anhörigas egendom. Redskap och verktyg gå sönder. De som ännu äro brukbare, sakna tillräckliga händer att dem nyttja.

Inom få timmar ser man i stället för hus ikullfallne murar, rykande bränder och askhopar. Mången förlorar på en gång vad han av föräldrar ärvt eller genom svett och möda förvärvat eller genom sin sparsamhet tillhoppa samlat. Husvill och utblottad måste han tillita andra människors förbarmande. Vad åsyn! Vad jämmer!"

1763, i mars, stadfästes en byggnadsordning för Stockholm. Där krävdes betryggande gatubredd. Sten skulle brukas i möjligaste mån, eldfarliga byggnader skiljas för boningshus. Man krävde riskfri takbeläggning, brandfria vindar utan boningsrum. Om vindar inreddes ställdes krav på brandbotten. Betryggande skorstensrensning, eldstäder skilda från bjälkar och timmer föreskrevs. Detta blev, som tidigare, förebild för andra byggnadsordningar.

Kungligt cirkulärbrev till landshövdingarna 4 oktober 1777 att uppmuntra städerna att bygga i sten ock att emellan sig sammanskjuta en dylik brandkassa som den som är inrättat i Stockholm. Detta gillades av borgarståndet och är ett förslag till en allmän försäkringsanstalt för alla städer som inte hade särskilda försäkringsreglementen.

Sju städer hade brunnit inom sex års tid (Filipstad, Åbo, Askersund, Gävle, Vänersborg, Åmål och Kristinehamn) vilket gjorde att **Kung Majt underrättade 1778 rikens ständer och skrev;** Till dessa städers hjälp hade Kungl Majt tagit alla de mått och steg som rikets knappa tillgångar kunnat tillåta som Kungl Majt eftergivande av ordinarie och extra ordinarie utskyl-der, dels genom beviljande av tullfrihet för byggnadsmaterial. Dels och genom beviljande av stamböcker och inrättande av lotterier sökt hjälpa de lidande. Men då Kungl Majtsett desto nödvändigare att i tid påtänkta medel att för framtiden förekomma de svåra följder som dylika vådeldar dem förorsaka samt bereda dem för dem framtid medel att bliva lindrade i dylika omständigheter.

1778, den 19 december föreslog borgarståndet i debatter ett ”underdånigt projekt till en allmän brandordning för samtliga rikets städer som får deltaga i brandassuransbolaget”. Utöver krav på släckorganisation och brandsyn ville man att anläggningar där mycken eld hantearas som kronofaktorier och brännerier skulle flyttas utom stadens staket. Samma skulle gälla sädeslador, logar, kölnor och torkhus. Alla halmtak borde förbjuda. Vissa krav ställdes på byggnadssättet. Brandskyddslagstiftningen ville man centralisera och ståndet pekade på att även byggnadssättet borde bli föremål för generell reglering.

Kungl. Maj:t stadfäster 15 april 1782 ett reglemente för Allmänna brandförsäkringsfonden. Detta bildade nästa etapp på brandskyddslagstiftningens väg. Det var ett uppslag till statsmakterna att, under bibehållande av de lokala brandordningarnas form, ge vissa grunder för brandskyddet och en anpassning till rådande lokala praxis. Projektet pekade med stor tydlighet på kravet att även byggnadssättet skulle få en generell reglering ur brandskyddssynpunkt. En punkt föreslog att byggnads- och brandordningar skulle överses och vid behov förbättras. Landshövdingen skulle granska dem och därpå inkomma med dem till Kungl. Maj:t som skulle granska och stadfästa dem. Det var ett förslag till centralisering av brandskyddslagstiftning som ansågs vara ett för hela riket gemensamt intresse. Även detta misslyckades och förslaget gick om intet.

1795 föreslog Allmänna Brandförsäkringsfonden ett projekt. *(läs mer under bygglagar)* Förslaget till lagstiftning visade på brandskyddstanken i hela sin vidd och med alla sina olika element. Med egentligt brandskydd menade man byggnadssätt, stadsplan, skydd mot eldfarliga och explosiva ämnen, trygghet vid eldning, disposition av eldfarliga upplag och förläggning av eldfarlig fabrikation, rensning av eldningsmedel, allmän kontroll som vakthållning och brandsyn. Även eldsläckningsväsendet i alla dess olika delar skulle regleras. Till detta kom vissa stadganden om brandstod. Hela projektet förutsatte ett försäkringsväsende. Sida vid sida och som likvärdiga delar sammanförs brand- och byggnadsväsende. Det var en sammanfattning av bestämmelser som fanns i olika lokala brandordningar. Det blev aldrig lag men ägde stora och betydelsefulla förtjänster. Där finns även insikt om yrkesskicklighetens betydelse.

Kungl. cirkulärbrev till länsstyrelser 19.8 1806 med krav att Brandordningar skulle tillställas Kungl. Majt. Vid vite skulle Landshövdingen se till att brandordningar inkom. Alla underställdes Allmänna Brandförsäkringsfondens direktion för utlåtande. 1795 års projekt kom nu till användning och Kungl. Maj:t hänvisar till projektet när brandordningar ska upprättas.

Kungl. cirkulärbrev 21 september 1824 med grunder för byggnadsordningar. *(läs mer under bygglagar)* De var utarbetade av Allmänna Brandförsäkringsfondens direktion och var helt inriktat på att öka bebyggelsen brandsäkerhet. Grundena skulle vara till ledning för frivilliga överenskommelser inom samtliga städer. De var mer flexibla än 1795 års projekt. Grunderna användes vid stadfästande av byggnads- och brandordningar. I samband med detta ålades landshövdingarna att se till att alla städer hade såväl byggnads- som brandordningar vilket sades vara ett av de nyttigaste medlen att förekomma och dämpa eldsvådor Magistraten skulle upprätta men även förbättra dessa ordningar med utgångspunkt från dessa grunder.

Kungl. cirkulärbrev 1 okt 1828 med föreskrift om tomtreglering. Landshövdingarna skulle se till att partiellt reglera städernas bebyggelse. Efter större eldsvådor borde ny tomtreglering ske. Plankarta ska upprättas varvid gatornas borde äga minst 20 alnars bredd.

1859 kom en ny motion om en byggnadsordning för hela riket. Motionärerna såg ”en planlös och vådlig bebyggelse som växt upp i samband med järnvägarnas tillkomst”. Även industrialiseringen ökade behoven av byggnadsordningar.

1874 års byggnadsstadga för rikets städer (*läs mer under bygglagar*) Det var nu inte längre brandskyddet som ensamt dominerade kraven på reglering av byggandet. Nu behövde man i stadsbyggandet även ta hänsyn till kommunikationer, hygien och skönhet. Byggfrågorna fick en egen stadga åtskild från brandstadgan men med ett starkt samband. Stadgande om det släckande brandskyddet fördes över till brandstadgan. Båda stadgorna kom ut samtidigt. Grundtankarna från 1795 års projekt infördes.

1907 Lag angående stadsplan och tomtindelning. (*läs mer under bygglagar*) (SFS 67:1907 31 augusti). Den gällde tillsammans med 1874 års byggnadsstadga

1931 ny stadsplanelag (SFS 142, 29 maj) och byggnadsstadga (SFS 364 20 november).
(*läs mer under bygglagar*)

1944 ändras byggnadsstadgan (SFS 1944:45) (*läs mer under bygglagar*)

1947 års byggnadslag (SFS 385, 30 juni) och ny byggnadsstadga (SFS 390, 30 juni)..
(*läs mer under bygglagar*)

1959 Lag om ändring i byggnadslagen från 1947 (SFS 611, 30 december).

1959 ny Byggnadsstadga (SFS 612, 30 december) (*läs mer under bygglagar*)
Detaljbestämmelser av teknisk karaktär som befarades snart skulle bli föråldrade skulle tas ut ur lagen och in i tillämpningsföreskrifter som lätt kunde anpassas till den tekniska utvecklingen. De lokala byggnadsordningarna avskaffades.

1981 (1947 års byggnadslag omtrycktes - 1981:872). Stadsplan blev kvar som begrepp fram till Plan och Bygglagens ikraftträdande 1987 men ändras då till detaljplan.

1981 (1959 års byggnadsstadga omtrycktes - 1981:873)

1987 ny Plan och Bygglag (1987:10) PBL

3 kap Krav på byggnader mm

§6 Byggnader skall ge ett tillfredställande skydd mot olycksfall, mot uppkomst och spridning av brand och mot personskador vid brand.

§13 Byggnader skall underhållas så att deras egenskaper i de hänseenden som avses i 3-7 §§ i huvudsak bevaras. Anordningar som avser att tillgodose kraven i 6 och 7 §§ skall hållas i stånd.

1987 Plan och Byggförordning (1987:383) PBF

Kommentar

Det har alltså varit en kontinuerlig utveckling av byggnadslagstiftningen ändå från medeltiden. Riktlinjer för byggandet har funnits men det har också tagit tid att få genomslag för nyheter eller ändra på invanda rutiner. Det var naturligt med motstånd mot om man tvingades lämna mark för bredare gator som var till nytta för hela staden. Ägare och städernas styresmän, av vilka många också var tomt- och husägare, tvistade ofta. I bakgrundsmaterialet märks att det ofta var dragkamp mellan de som ville reglera och centralisera samt de som oroades för ökade kostnader eller minskat kommunalt självstyre och onödigt reglerande. Lagarna blev kompromisser men utvecklingen gick ändå framåt hela tiden.